

De Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus* in Friesland in 1956-86

The occurrence of the Pink-footed Goose *Anser brachyrhynchus* in Friesland during 1956-86

LEO J. SCHILPEROORD, AREND TIMMERMAN AZN & JULES PHILIPPONA

De Kleine Rietgans leeft in Europa in twee vrijwel gescheiden populaties. De ene populatie broedt op Groenland en IJsland en overwintert in Schotland en Engeland. De andere broedt op Spitsbergen en komt via Denemarken naar de overwinteringsgebieden in Nederland en België. Voorheen lagen deze in de Bondsrepubliek Duitsland aan de Jadebusen, bij Leer en op en in de omgeving van het eiland Föhr. Vanaf 1955 verlieten de ganzen grotendeels deze terreinen en verplaatsten zich na 1982 definitief naar ZW-Friesland. Sinds de tweede helft van de jaren zeventig overwinteren de ganzen ook in de omgeving van Damme in Vlaanderen, België (Timmerman 1977).

Sinds het einde van de jaren vijftig wordt het voorkomen van deze soort in Friesland gevolgd. Aanvankelijk door slechts enkele vogelaars, later gecoördineerd door de Ganzenwerkgroep Nederland. Over de resultaten van dit veldwerk is eerder gepubliceerd door Den Daas (1963), Timmerman (1977), Philippona (1978) en Schilperoord & Schilperoord-Huisman (1983), terwijl de telresultaten sinds 1978/79 in *Watervogels* en later in *Limosa* verschijnen. In dit artikel wordt vooral ingegaan op het terreingebruik van de Kleine Rietgans in ZW-Friesland.

Verspreiding in Europa

Op Spitsbergen broedt de Kleine Rietgans vooral in het westen van het hoofdeiland. De broedplaatsen behoren tot de noordelijkste (tot 80° N) voor ganzen. Hoofdzakelijk in september wordt het broedgebied verlaten. Bereneiland en het Varanger schiereiland in het noorden van Noorwegen zijn de eerste pleisterplaatsen die na het broedseizoen worden aangedaan. De trekroute over Noorwegen is niet goed bekend. Het is mogelijk dat deze samenvalt met de route in het voorjaar (eind april-mei), wanneer enige tijd op de Lofoten (Rikardsen 1982) wordt gepleisterd. Na Noorwegen wordt Jutland in Denemarken opgezocht. De aankomst vindt hier vooral plaats in de laatste week van september en in de eerste week van oktober (Madsen 1982). Kort daarna trekt een groot deel van de populatie door naar ZW-Friesland.

De laatste jaren komen de ganzen zo'n 14 dagen

eerder aan dan vroeger (Timmerman Azn 1980). De ganzen vliegen een route die over de Duitse Bocht, het Duitse Waddengebied en het noordelijke deel van Nedersaksen loopt (Hummel 1981, 1983). Hier liggen in tegenstelling tot voorheen geen pleisterplaatsen meer (Prokosch 1984). De trekroute naar ZW-Friesland loopt daarna over het oostelijke deel van het Waddengebied, via Groningen en NO-Friesland. Meestal zijn de Kleine Rietgansen niet de gehele winter in ZW-Friesland. Al in december, maar ook in januari dalen de aantallen aanzienlijk. Afhankelijk van de winterse situatie nemen de aantallen op Jutland in deze periode weer toe. Als in de tweede helft van de winter de vorst invalt en in het bijzonder gedurende een sneeuwperiode, vertrekken de ganzen voor de tweede keer van Jutland naar ZW-Friesland (Schilperoord 1984). In toenemende mate komen de laatste jaren al in november grote aantallen op de pleisterplaatsen in Vlaanderen (Kuijken 1981, Kuijken & Meire 1987). In december worden daar de grootste aantallen waargenomen. In januari neemt het aantal in Vlaanderen doorgaans snel af, maar tijdens een periode met sneeuw en vorst kan, net als in Friesland, een tweede aantalspiek ontstaan. Kleine Rietgansen trekken waarschijnlijk niet alleen tussen Friesland en Vlaanderen, maar ook rechtstreeks van Jutland naar Vlaanderen. Wanneer de overwinteringsgebieden in Friesland en Vlaanderen bezet zijn, blijkt de som van het aantal pleisterende ganzen kleiner te zijn dan het aantal dat als maximum in oktober van dat jaar in Jutland werd aangetroffen (Schilperoord 1984). Het is aannemelijk dat de rest dan nog in Denemarken verblijft, maar dat deze vogels door onvolledige tellingen tot nu toe niet zijn opgemerkt (J. Madsen).

Aantalsontwikkeling

Denemarken Sinds 1979/80 worden in Denemarken nauwkeurige tellingen verricht (Madsen 1982). Vóór die tijd werden echter ook gegevens verzameld. Daaruit blijkt dat vanaf 1931 tot in de tweede helft van de jaren vijftig het aantal zelden boven de 10 000 uitkwam. In het begin van de jaren zestig was het aantal toegenomen tot 15 000 à

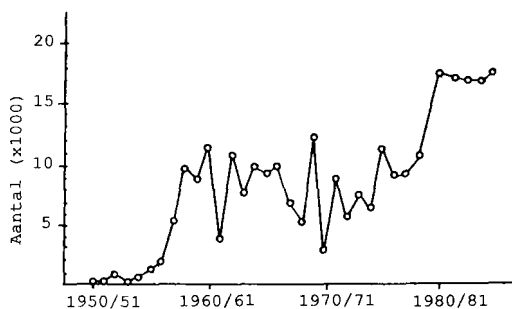
18 000 vogels. Deze groei heeft zich voortgezet. In 1979/80 lag het aantal rond de 28 500. Sindsdien is de populatie min of meer stabiel gebleven (Madsen 1984, 1986, J. Madsen).

Nederland De Kleine Rietgans overwintert vanaf 1955/56 in ZW-Friesland. In de koude februari van 1956 bedroeg het aantal 1100 (Over & Mörzer Bruyns 1956). In het begin van de jaren zestig overwinterden hier al c. 10 000 Kleine Rietganzen (figuur 1). Deze toename loopt parallel aan de populatiegroei zoals deze in Denemarken werd vastgesteld. In ZW-Friesland worden de grootste aantallen meestal in november bereikt, soms echter pas in december en bij uitzondering (1980/81, 1982/83) pas aan het einde van de winter.

In de jaren 1910-20 pleisterden maximaal enige duizenden Kleine Rietganzen in ZW-Nederland (Timmerman 1977). In de jaren zestig en zeventig overwinterden er meestal ruim 1000 vogels, incidenteel steeg het aantal tot boven de 2000. Na 1974/75 waren het er doorgaans minder dan 500. Alleen in de sneeuwrijke winters van 1978/79 en 1981/82 waren het er respectievelijk 1100 en 1800 (Timmerman Azn 1980, 1984).

Betekenis van ZW-Friesland

De betekenis van Friesland kan worden gerelateerd aan de grootte van de populatie en aan de verblijfsduur in West-Europa. Het seizoenmaximum en het aantal doorgebrachte gansdagen vormen goede maatstaven. Madsen (1982) neemt als seizoen voor West-Europa de periode van 1 oktober–15 mei (227 dagen). Het aantal gansdagen voor ZW-Friesland kan worden berekend uit onze tellingen. Voor de dagen waarop niet werd geteld, is uitgegaan van het gemiddelde van de tellingen aan het begin en het einde van de periode zonder telling. Sinds 1980-81 liggen in Friesland zowel de seizoenmaxima (figuur 1) als het totaal aantal gansdagen (tabel 1) hoger dan daarvoor. In verhouding tot het aantal gansdagen in West-Europa was sprake van een verdubbeling ten opzichte van de periode 1974-80. Het gemiddelde aantal gansda-

Figuur 1. Maximumaantallen van de Kleine Rietgans in ZW-Friesland in de periode 1950/51-85/86. Peak counts of Pink-footed Geese in SW Friesland.

gen in ZW-Friesland haalt de laatste jaren bijna de 1.5 miljoen, hetgeen 25% is van het totaal voor West-Europa.

Terreingebruik

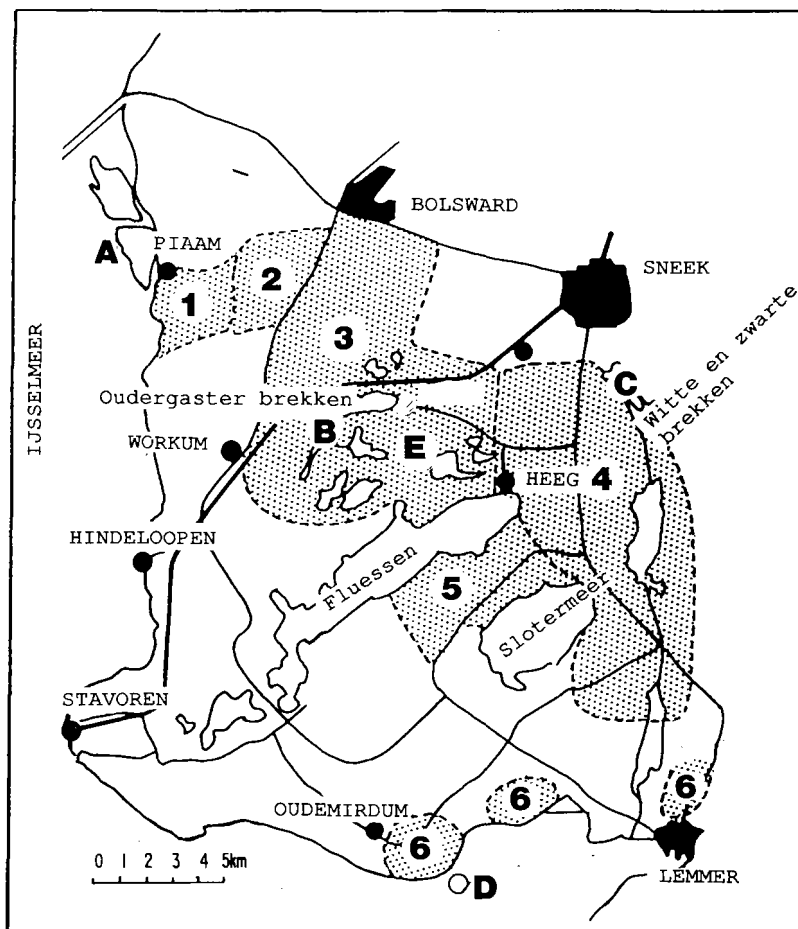
Verspreiding De pleisterplaatsen in ZW-Friesland bestaan uit grote graslandpolders met verspreid liggende boerderijen en dorpen te midden van grote en kleine meren. De graslanden worden in hoofdzaak intensief gebruikt voor de melkveehouderij. De Kleine Rietganzen gebruiken een vijftal vaste slaapplekken. Wanneer er ijs ligt, worden ook andere meren als slaapplek gebruikt. Tijdens helder weer blijven de ganzen soms overnachten in rustige delen van de voedselterreinen (figuur 2). De afstanden tussen slaapplekken en voedselterreinen variëren van enkele honderden meters tot 10 à 15 km.

Terreingebruik Het gebruik van het overwinteringsgebied vertoont de laatste jaren een vast patroon. ZW-Friesland kan op basis van de relatie met de slaapplekken in zes deelgebieden worden opgesplitst (figuur 2). Voor de winters 1979-1986 is per halve maand uitgerekend hoeveel procent van de Kleine Rietganzen zich gemiddeld in elk van de zes deelgebieden heeft bevonden (figuur 3). De voedselterreinen nabij de Steile Bank en ten zuid-

Tabel 1. Populatiegrootte (N) en seizoenmaxima van de Kleine Rietgans in ZW-Friesland (F), aantallen gansdagen (in miljoenen) in West-Europa (GD WEur) en ZW-Friesland (GD F). Population size (N) and peak numbers in SW Friesland (F) of the Pink-footed Goose, numbers of goose days (in millions) in Western Europe (GD WEur) and SW Friesland (GD F).

Winter	N	F	%F	GD WEur	GD F	%
1974/75	18000	6500	36	4.1	0.3	8
1975/76	18000	12500	69	4.1	0.7	17
1976/77	18000	9000	50	4.1	0.6	15
1977/78	22000	7900	44	5.0	0.8	16
1979/80	28500	10000	35	6.5	0.8	12
1981/82	21000	17375	83	4.8	1.2	26
1982/83	26700	17000	64	6.1	1.4	22
1983/84	26000	17000	65	5.9	1.6	27
1984/85	26000	16900	65	5.9	1.3	22
1985/86	29000	18600	64	6.6		

Figuur 2. Voedselgebieden (1-6) en slaappleatsen(A-E) van de Kleine Rietgans in ZW-Friesland. *Feeding areas (1-6) and roosts (A-E) used by Pink-footed Geese in SW-Friesland.*

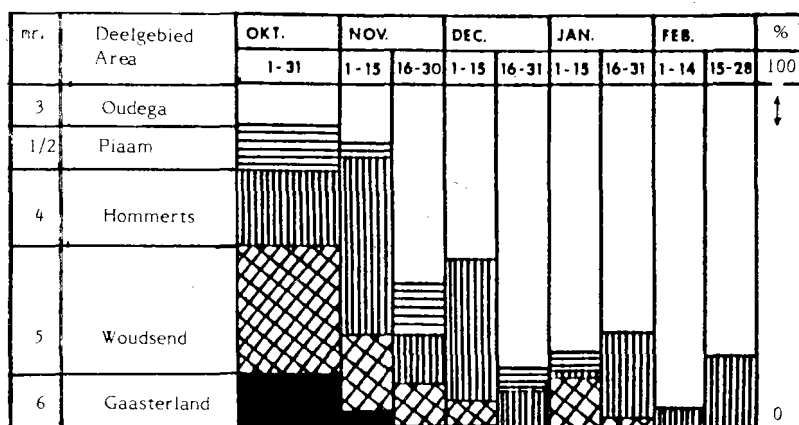

oosten van de Fluessen worden in het begin van het seizoen het meest bezocht. De Kleine Rietganzen die bij de Fluessen foerageren, zijn afkomstig van de slaappleats op de eilanden van het natuurreservaat de Witte en Zwarte Brekken, of van de Steile Bank in het IJsselmeer. Naarmate er meer ganzen uit Jutland arriveren, neemt het belang van het gebied ten zuidwesten van Sneek toe. Tegen de tijd dat het seizoenmaximum eind november of in december wordt bereikt, komen de ganzen meer verspreid voor en zijn ook de polders rond de Oudegaasterbrekken volop in gebruik genomen. Vanaf de slaappleats op de Oudegaasterbrekken bezoeken de ganzen ook de voedselterreinen ten zuidoosten van de Fluessen regelmatig. Deze slaappleats is dikwijls al vanaf half november bezet. In december is het de meest gebruikte slaappleats. De ganzen maken in deze tijd eveneens veel gebruik van de slaappleatsen op de Witte en Zwarte Brekken. De grote concentraties Kleine Rietganzen zijn dan vooral in de polders tussen deze meren en in de omgeving van aan te treffen. De voedselterreinen ten zuidoosten van de Fluessen en in de omgeving

van de Steile Bank worden in die periode veel minder benut.

Veranderingen in het terreingebruik In de loop van de jaren is het verspreidingspatroon van de Kleine Rietgans in ZW-Friesland veranderd. Den Daas (1963) geeft een beeld van de situatie tussen 1956 en 1963, Timmerman (1977) beschrijft het terreingebruik in de periode 1956-76, terwijl Schilperoord (1984) de jaren 1979-83 behandelt. Sindsdien hebben zich enige veranderingen voorgedaan (figuur 4).

In de jaren vijftig sliepen de Kleine Rietganzen op het IJsselmeer bij Piaam en Gaast, terwijl zij voedselterreinen gebruikten tussen de kust en de Oudegaasterbrekken. Vervolgens verplaatsten de ganzen zich ook meer landinwaarts en werden de volgende slaappleatsen belangrijk: Oudegaasterbrekken, de Idzegaasterpoel bij Heeg en de eilanden in de Witte en Zwarte Brekken. De polders in de omgeving van deze slaappleatsen werden tegelijkertijd steeds meer als voedselterreinen gebruikt. Maandelijkse tellingen sinds 1979-80 laten

Figuur 3. Verdeling van de Kleine Rietgans over de deelgebieden (figuur 2) in 1979-86. Relative distribution of Pink-footed Geese in SW-Friesland (cf. fig. 2) in 1979-86.

opnieuw een aantal veranderingen zien ten opzichte van de periode daarvoor. De belangrijkste worden hieronder samengevat:

- Het gebied langs de kust bij Piaam, Gaast en Workum is van minder belang geworden. Vooral in de herfst kunnen er echter nog wel enig duizenden Kleine Rietganzen pleisteren.
- De Workumerwaard was eens een favoriet voedselterrein. Tegenwoordig worden er nauwelijks meer Kleine Rietganzen gezien. Ook de Idzegaasterpoel, die vroeger van belang was als slaappleaats (Philippona 1978), wordt nauwelijks meer bezocht.
- De polders in de omgeving van de Oudegaasterbrekken en tussen dit meer en de Witte en Zwarte Brekken vormen nu een groot deel van het winterseizoen de belangrijkste pleisterplaatsen.
- Het gebied ten zuidoosten van de Fluessen is vooral in oktober en november een belangrijk voedselterrein geworden.
- De Steile Bank is voornamelijk in het begin van het seizoen (oktober) een belangrijke slaappleaats geworden. Als de aantallen nog klein zijn, wordt hier ook in de omgeving gefoerageerd.

Bedreigingen en beheer

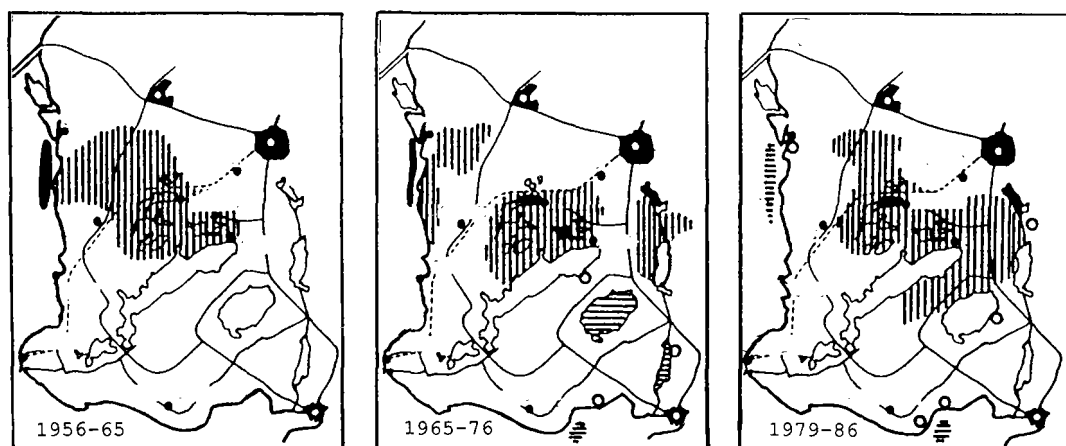
In Nederland is de jacht op de Kleine Rietgans in 1976 gesloten. In België wordt sinds 1981 in het geheel niet meer op ganzen gejaagd. Kleine Rietganzen worden nu alleen nog in Denemarken in het najaar bejaagd. Het aantal geschoten vogels zou daar jaarlijks c. 1500 stuks betreffen (Ebbing *et al.* 1984). Over de bedreigingen kan verder nog het volgende worden gezegd.

Jutland In de herfst bezoeken de ganzen twee uitgestrekte landbouwgebieden, Veststadil Fjord en Filsø. De voedselterreinen bestaan vooral uit stoppelvelden, maar deze worden steeds vroeger geploegd (Madsen 1984). Door de intensieve jacht hebben de ganzen van Veststadil Fjord zich naar Filsø verplaatst. Wegens schade aan wintergraan

worden zij hier echter ook verjaagd, hetgeen de vervroeging van de aankomst in ZW-Friesland zou kunnen verklaren (Madsen 1987).

In het vroege voorjaar foerageren de Kleine Rietganzen op grasland. Daarna trekken zij naar velden met pas ingezaaid zomergraan. Om schade te beperken, wordt sinds 1973 in het voorjaar met graan bijgevoerd. Het schadeprobleem is daarmee niet opgelost. Een beheersplan staat echter op stapel. Hopelijk wordt ook onderzocht of de ganzen in de herfst langer in Jutland kunnen worden gehouden. Een langer verblijf in Denemarken heeft tot gevolg dat de huidige schade aan grasland in ZW-Friesland wordt verkleind.

ZW-Friesland De voedselterreinen bestaan uitsluitend uit grasland. Veel Kleine Rietganzen komen in oktober aan. Melkvee staat tot in november buiten en tot aan het einde van die maand wordt gras gemaaid voor stalvoeding. Daarmee is duidelijk een conflictsituatie geschapen. De ganzen worden door de grondgebruikers dikwijls opgejaagd, waardoor het probleem niet wordt opgelost, maar slechts verplaatst. In deze periode wordt ook op de Kleine Rietgans geschoten, waarmee de wet wordt overtreden (sinds 1976 is de jacht op Kleine Rietgans gesloten). In oktober en het grootste deel van november bestaan de grote troepen ganzen in ZW-Friesland voornamelijk uit beschermde soorten: Kleine Rietganzen en soms ook Brandganzen. Grote aantallen Kolganzen komen niet eerder aan dan eind november, meestal zelfs iets later. Het zou daarom van belang zijn, indien in het gebied van de Kleine Rietgans de jacht pas op 1 december werd geopend. Voor die datum kan er in ZW-Friesland nauwelijks legaal op ganzen worden gejaagd. De jacht op de Grauwe Gans, die in de herfst voorkomt in het kustgebied tussen Lemmer en Makum, is van weinig betekenis. De legaal optredende jager wordt door de latere opening van de jacht nauwelijks benadeeld (Schilperoord & Haitjema 1987).

Figuur 4. Verspreiding van de Kleine Rietgans in ZW-Friesland in de perioden 1956-65, 1965-76 en 1979-86 (1956-76 naar Timmerman 1977). Distribution of Pink-footed Geese in SW-Friesland during the periods 1956-65, 1965-76, and 1979-86.

Vlaanderen De ganzen komen hier later aan dan in Friesland, waardoor de schade aan het grasland waarop zij voornamelijk foerageren, kleiner is. Problemen zijn te verwachten door industrie-uitbreiding in agrarische gebieden, verder door de aanleg van nieuwe wegen en de uitvoering van ruilverkavelingen (Kuijken 1981).

Samenvattend kunnen wij stellen dat het beheer van de Kleine Rietgans op internationale basis dient plaats te vinden. Aangezien de broedpopulatie van Spitsbergen relatief klein is, zou de jacht in Denemarken gesloten moeten worden. In België en Nederland moet de jacht gesloten blijven.

Summary

Pink-footed Geese breeding on Svalbard winter mainly in three regions: West Jutland (Denmark), SW. Friesland (Netherlands) and Flanders (Belgium). Wintering sites in Germany (FRG) have lost their importance. In autumn, Pinkfeet migrate to Jutland, where they arrive from the end of September. Many leave Denmark in October and shortly afterwards arrive in Friesland. Peak numbers can be found here in November or sometimes in December. Many Pinkfeet return to Jutland at the end of that month or in January. During cold spells they sometimes migrate for a second time to Friesland. Pinkfeet arrive in Flanders in November and peak numbers occur in December. Most Pinkfeet leave this area in January. The geese leave Jutland in early or mid May.

Feeding sites in Friesland consist of grasslands. Roosts are small lakes, banks in the IJsselmeer, and flooded grasslands (fig. 2, 3). Their distribution over the area changes in the course of the winter (fig. 3). Changes during 1956-87 in the use of the area are shown in three maps (fig. 4).

The size of the total population has increased between 1930 and 1980 from 10 000 to 28 500 birds. Numbers in Friesland and Flanders have increased from the end of the fifties and after the mid seventies. The number of goose days (GD) in SW. Friesland has increased both

absolutely and compared with the total of GD in Western Europe (tab. 1). Shooting of Pinkfeet is not allowed in Belgium and the Netherlands. Approximately 1500 are shot each season in Denmark. In Jutland Pinkfeet cause damage to winter cereals during autumn. Problems are more serious during spring, when they pick up newly sown grain. In Friesland the geese give problems in October and November, because then the grasslands are still used for cattle grazing and for a last hay cut. International co-operation is needed to arrive at a better management of the Pink-footed Geese in the wintering areas.

Literatuur

- DEN DAAS H. J. D. 1963. De Kleine Rietgans als wintergast in Nederland. (Rapport) Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud, Zeist.
- EBBINGE B. S., VAN DER MEULEN H. T. & SMIT J. J. 1984. Changes in winter distribution and population size of Pink-footed Geese breeding in Svalbard. *Skr. norsk Polarinst.* 181: 11-17.
- HUMMEL D. 1981. Das Auftreten von Wildgänse in der Bundesrepublik Deutschland vom 1.9.1977 bis 31.8.1978. *Ber. dt. Sect. Int. Rat Vogelschutz* 21: 53-76.
- 1983. Das Auftreten von Wildgänse in der Bundesrepublik Deutschland vom 1.9.1979 bis 31.8.1980. *Ber. dt. Sect. Int. Rat Vogelschutz* 23: 91-119.
- KUIJKEN E. 1981. Overwinterende ganzen in de kustpolders van NW-Vlaanderen. *Wielewaal* 47: 467-466.
- KUIJKEN E. & MEIRE P. 1987. Overwinterende ganzen in België: lessen uit bescherming. *Levende Nat.* 88: 213-215.
- MADSEN J. 1982. Observations on the Svalbard population of *Anser brachyrhynchus* in Denmark. *Aquila* 89: 133-140.
- 1984. Numbers, distribution, and habitat utilization of Pink-footed Geese in Denmark 1980-1983. *Skr. norsk Polarinst.* 181: 19-23.
- 1986. Optællingen af gaes i Danmark. *Foraoret 1986. (Rapport Vildtbiologisk Station 7)* Lanbrugsministeriets Vildtforvaltning, Rønde.

- 1987. Problemen rond ganzenschade in Denemarken. *Levende Nat.* 88: 205-207.
- OVER H. & MÖRZER BRUYNS M. F. 1956. Waterwildconcentraties in Nederland. *Levende Nat.* 59: 153-154.
- PHILIPPONA J. 1978. De slaappleatsen van de Kleine Rietgans in Friesland. *Watervogels* 3: 32-38.
- PROKOSCH P. 1984. The wintering sites of Svalbard Pink-footed Geese in Germany, present situation. *Skr. norsk Polarinst.* 181: 25-28.
- RIKARDSEN F. 1982. Trekkstudier av Kortnebbgås på Andøya, Nordland. *Vår Fuglefauna* 5: 163-168.
- SCHILPEROORD L. J. 1984. The status of the Pink-footed Goose in Southwest Friesland (the Netherlands) and the movements over western Europe. *Skr. norsk Polarinst.* 181: 29-36.
- SCHILPEROORD L. J. & HAITJEMA T. 1987. Voorstellen tot een betere bescherming van Kleine Rietganzen en Brandganzen in ZW-Friesland. Eigen uitgave, Koudum.
- SCHILPEROORD L. J. & SCHILPEROORD-HUISMAN M. 1983. De Kleine Rietgans in Zuidwest-Friesland in het seizoen 1981-1982. *Jaarboek VWG Friese IJsselmeerkust e.o.* 1981/1982: 40-46.
- TIMMERMAN A. 1977. Het wintervoorkomen van de Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus*. *Limosa* 50: 71-91.
- TIMMERMAN A. AZN 1980. Kleine Rietgans (*Anser brachyrhynchus*). In GANZENWERKGROEP NEDERLAND, Resultaten van de ganzen tellingen in Nederland in het winterhalfjaar 1978-79. *Watervogels* 5: 75-77.
- 1984. Kleine Rietgans *Anser brachyrhynchus*. In GANZENWERKGROEP NEDERLAND, Ganzen tellingen in Nederland in het seizoen 1981/82. *Limosa* 57: 9-10.

*L. J. Schilperoord, A. van Ostadestraat 197,
9718 RW Groningen
A. Timmerman Azn, Seadwei 6, 9261 XM
Oostermeer
J. Philippona, Noordermeent 29, 8317 AA
Kraggenburg*

Corrigendum

In de korte bijdrage "Broedpoging van een gemengd paar van Kleine Barmsijs *Carduelis flammea cabaret* en Grote Barmsijs *C. f. flammea*" (*Limosa* 62: 48) is in regel 13-14 een storende fout geslopen. De zin "Deze vogel had vrijwel geen vleugelstrepen ..." moet luiden: "Deze vogel had vrijwel witte vleugelstrepen ...".